

УДК 94 (477.53) Грушевський

ІСТОРІЯ ПОЛТАВЩИНИ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Володимир Крот¹, Олексій Матета²

¹Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
Україна, 39600, Полтавська область, м. Кременчук, вул. Першотравнева, 20
e-mail: volodyakrot@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2926-6916>

²Кременчуцький льотний коледж Національного авіаційного університету
Україна, 39605, Полтавська область, м. Кременчук, вул. Перемоги, 17/6
e-mail: mateta@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3087-9832>

Михайло Грушевський по праву вважається патріархом української історіографії. Він був автором приблизно двох тисяч робіт з різних галузей вітчизняної історії та літератури. Серед них найбільше значення мають «Історія України-Руси» у 10 томах 13 книгах і шеститомна «Історія української літератури» – фундаментальні праці, яким він присвятив все своє життя. Справжнє визнання до вченого прийшло після проголошення незалежності України у 1991 році. Лише тоді з'явилася можливість об'єктивно висвітлювати українську історію, повертати імена людей, які були вилучені з неї, або подавалися лише у викривленому вигляді. Сьогодні історичні концепції М. Грушевського прийняті вітчизняними науковцями, вони є ідеологічною зброєю, за допомогою якої ми протистоїмо російській агресії й утверджуємо свою незалежність.

В Україні успішно розвивається міжнаукова галузь україністики – грушевськознавство, яка вивчає різноманітні аспекти життя та творчості Великого Українця. Однак регіональним дослідженням вченого, на нашу думку, приділяється недостатньо уваги. Укладач бібліографії вченого Б. Грановський окремо виділив у розділі краєзнавство лише 11 праць історика із заданої тематики [2, с. 291]. Варто відзначити, що насправді їх у нього значно більше, бо науковець розглядав регіональну тематику, також, і на сторінках своїх фундаментальних праць.

Валерій Смолій у передмові до його «Історії України-Руси», оцінюючи спадщину вченого з регіоналістики, зазначав, що «М. Грушевський здійснив короткий науковий огляд історії окремих земель Київщини, Чернігівщини й Переяславщини... Побудовані, як правило, за однією схемою нариси дають предметне уявлення про територію, загальні тенденції, економічного, суспільно-політичного і культурно-

го розвитку» [6, с. XXV].

Мета нашої статті проаналізувати історію Полтавщини з найдавніших часів до середини XVII ст. у висвітленні Михайла Грушевського. Історично під нею ми розглядаємо Полтавську губернію, яка існувала до встановлення радянської влади й охоплювала майже половину Лівобережної України. Джерельною базою даного дослідження слугують історичні та публіцистичні праці вченого, в яких аналізується історія нашого краю.

Варто відзначити, що дана проблема на сьогоднішній день є малодослідженою. Тут ми маємо лише кілька напрацювань. Серед них: стаття Володимира Крота «Історія Гадяча в творчості М. Грушевського» [17] й Ірини Діптан «Гадяцький вибір Івана Виговського у баченні Михайла Грушевського» [16]. Т. Пустовіт опублікував у газеті «Слово Просвіти» статтю «Михайло Грушевський і Полтавщина», в якій дослідив його зв'язки з місцевими діячами, що приймали участь у національному русі на початку XX ст. [18]. Широко спирався на праці вченого Дмитро Вирський у своїй фундаментальній роботі «Українне місто Кременчук» [1].

Вивчаючи наукову біографію вченого, потрібно наголосити, що він належав до історичної школи Володимира Антоновича, яка приділяла велику увагу «поземельним» дослідженням, тобто вони зосереджувались на вивченні історії окремих регіонів Київської Русі. Однією з перших праць М. Грушевського стала «История Киевской земли от смерти Ярослава и XIV века» [13]. Її високо оцінила наукова громадськість, і за неї вчений отримав золоту медаль. Темою його магістерської дисертації була робота «Барское староство XIV-XVIII вв. Исторические очерки» [3]. Як бачимо, М. Грушевський починав свою наукову кар'єру з регіональних досліджень і здобутий досвід в

університеті застосував у подальшому.

Наступним етапом у житті науковця стала багаторічна праця над «Історією України-Руси». Вона була не тільки узагальнюючим синтезом попередніх творів вчених зі школи В. Антоновича, але й пошуком нових документів з вітчизняної історії. На сторінках своєї фундаментальної праці М. Грушевський зосередив значну увагу на подіях місцевої історії. Хоча Михайло Грушевський приділив помітну увагу історії Полтавщини, але варто зауважити, що наш край не належав до пріоритетних у його спадщині. Це пояснюється тим, що більша частина її території протягом довгих часів була практично незаселеною, або малозаселеною, там кочували печеніги, половці, торки й інші племена. Лише північна її частина входила до володінь сіверян. Тому доісторичні часи та ранній період Київської Русі не знайшли у нього належного відображення.

Другий том «Історії України-Руси» вчений присвятив висвітленню минулого окремих князівств, що існували на теренах Полтавщини, зокрема Переяславському. Вчений вважав, що на Сіверянській землі вже у X ст. формується новий політичний центр проти Чернігова, проте остаточно він утвердився вже у часи Ярослава Мудрого. Які були причини його створення – економічні, етнографічні – історик не називав. М. Грушевський вважав, що у формуванні Переяславського князівства більше домінувала політична доцільність: «Відокремлений за Ярослава, що хотів, очевидно, утворити в центрі Руської держави поруч Києва й Чернігова ще третій стіл для свого улюбленця Всеволода, Переяслав займав поважне місце як третій зряду княжий стіл землі Руської держави, по Києву й Чернігову, і був особливим, самостійним князівством» [7, с. 339]. Дійсно, деякий час Переяслав посідав поважне місце серед руських князівств. Проте, згодом за правління Володимира Мономаха ситуація змінилася, і він, за словами М. Грушевського, став «прищипкою до Києва» [7, с. 341].

У XII ст. Переяславщина перебувала під контролем суздальських князів. «В сім факті, – писав вчений, – і відбилосся виняткове політичне становище Переяслава поміж українськими землями: з них він один вирізнявся з політичної родини і щоб забезпечитися з двох українських династій – Мстиславовичів і Ольговичів, між землями котрих лежав, – потягнув до нового східного політичного центру, увійшов до сфери його політики» [7, с. 343].

М. Грушевський звернув особливу увагу на географічне положення Переяславської землі і

з цим чинником пов'язував її розвиток. Майже з усіх боків її оточував степ, де панували кочові орди. Колонізаційні процеси на цих землях мали хвилеподібний характер. Першу хвилю вчений пов'язував з діяльністю князя Володимира Великого. «Коли знищено Печенізьку орду, й Русь здобувати назад страчені колонізаційні терени, колонізація Переяславщини теж була відреставрована до певної міри. Бачимо з них, що та реставрована колонізація опанувала, щонайменше побережжя Сули (Ромен, Снятин, Горошин, Воїн), а в дійсності правдоподібно перейшла її» [7, с. 344-345]. Проте, ці здобутки швидко були втрачені з приходом нових кочівників – половців. На думку історика, колонізація починає розвиватися наново після початку агресивної боротьби з половцями за часів князювання Володимира Мономаха. У цьому контексті згадується річка Голтва, де руське військо почувало себе безпечно. Далі М. Грушевський говорить про Лтаву, як місто на Ворсклі. Він погоджується з думкою, що руська колонізація на початку XII ст. досягла берегів названої річки. Однак, він висловив сумнів, що тодішня Лтава стояла на місці теперішньої Полтави. Трохи згодом вчений скептично поставився до ідеї, що Лтава та Полтава – це одне й те саме. Свої сумніви він виклав у рецензії на працю Л. Падалки. «К вопросу о времени основания города Полтавы» [14, с. 182-183]. М. Грушевський у статті щодо ймовірної дати заснування обласного центру зробив припущення, що вона з'явилася на карті не раніше 1630 року [15]. Він пов'язав утворення міста з колонізаційними процесами кінця XVI – першої половини XVII ст. Тобто, твердження сучасних істориків, які датували виникнення Полтави XI ст., а то й VIII ст., навряд чи відповідають дійсності. Більш детально про колонізаційні процеси, пов'язані з козащиною, ми поговоримо далі.

Повертаючись до періоду князів, вчений писав про їхні намагання освоїти ці землі, обсадивши їх тюркськими племенами, яких називали чорними клубуками, та будівництва прикордонних замків. Такими діями вони намагалися стримати кочові орди, однак, цього було недостатньо. Доводилося вживати проти ворогів військові та дипломатичні заходи. М. Грушевський вказує на те, що руські князі пробували або задобрити половців за допомогою подарунків, або застрашити їх агресивною війною. Серед них «спеціалістом з половецької справи» вчений називав Володимира Мономаха, Ярополка, Володимира Глібовича.

Нове загострення боротьби з кочівниками

припало на останню чверть XII ст. У цей період уславився Володимир Глібович. З іменем названого князя вперше згадується назва «Україна». На переконання Михайла Грушевського це пов'язано з тим, що Переяславщина була пограничною землею, оборонним рубежем руської колонізації зі степом. «Се її роля була причиною, що до неї в наших джерелах було вперше приложене славнее пізніше ім'я «Україна». В сій ролі, – писав він, – погранична зі степом воєнної марки Переяславщина й сусідня полуднева Київщина зісталися надалі на чотири – п'ять століть, і се було причиною локалізації сеї назви в сих землях. А знов ті історичні обставини, що се пограниче зробили огнищем пізнішого українського руху, осередком, де концентрувалося все, чим жила Україна-Русь XVII-XVIII в. І першої половини XIX в., були причиною, що ім'я України пізніше стало другим іменем, властивої полудневої Русі. І та Надніпрянська Україна від тих часів дійсно все переважала – часами матеріально, часами морально в загальній еволюції українсько-русських земель і їх життя» [7, с. 344-351].

У наведених словах висловлена думка вченого про роль і значення нашого краю у подальшій українській історії. Дійсно, що Полтавщина довгий час слугувала кордоном між землеробською цивілізацією та кочовим степом, і тут формувалося майбутнє України.

Отже, вчений доволі детально зупинився на подіях з історії нашого краю у княжу добу. При цьому він спирався на доступні йому джерела. У першу чергу, це були літописні зводи Іпатіївський і Лаврентіївський, які широко цитував дослідник. Також він використав матеріали археологічних джерел. Як історик літератури, вчений наводив інформацію з билинного епосу. Історик припускав, що у Переяславі існував давній центр формування традиції героїчної поезії, фрагменти якої збереглися у літописних зводах.

Наступний етап історії нашого краю пов'язаний з козаччиною. Йому М. Грушевський присвятив 6-7 томи. У попередніх томах він зосередив увагу переважно на Галичині, Волині, Поліссі, де концентрувалося тоді українське життя. Про Полтавщину згадки практично відсутні, бо вона належала до так званого «дикого поля», земель в яких у зв'язку з татарськими погромами життя зазвичай змерло. Саме тут, на переконання вченого, формуються відмінні від інших регіонів обставини життя. «Тут яко на Україні» на окраїнах периферії державного суспільного, культурного життя Польсько-Литовської держави не тіль-

ки не можна було строго триматися утертих шаблонів і формул правного, економічного чи культурного життя сеї держави, але треба було рахуватися з явищами, відносинами, формами оригінальними, тубильними, українським» [8, с. 2].

Колонізаційний рух, який розвинувся у центральній Україні, став важливим чинником, що впливав на саму структуру Польсько-Литовської держави. На території сучасної Полтавщини він був започаткований у XVI і набув поширення на початку XVII ст. М. Грушевський наводить цікавий документ «Опис Черкаського замку», де йде мова про уходи, тобто території непостійного проживання, де здійснювалися промисли. Серед них вчений називав Пивський ухад, власність Пустинського монастиря, та урочище Кремінчук. М. Грушевський зазначає: «Рибний промисел – ловля риби та злучена з ним ловля бобрів – становили головну категорію в сих угодницьких промислах, і на весь пізніший час він зістався головним промислом і джерелом прожитку для козаччини [8, с. 54]. Протягом майже всього XVI ст. Полтавщина залишалася необхідною територією, тільки козаки-уходники на літні місяці оселялися тут.

В кінці XVI ст. історик називав Лубенщину останнім етапом тодішньої осілої колонізації Задніпров'я, а далі вже починався московський кордон і дикі незалюднені степи. Він писав, що у цей час Олександр Вишневецький поставив замок і почав обсаджувати навколо нього місто.

Через чверть століття колонізаційний рух набув значних розмірів. Говорячи про Полтавщину, вчений називав низку поселень, що вже існували на її території: «За Дніпром в Переяславскім 25 сіл, крім Переяслава, містечка Гелмязів, Яготин, Березань, Биків, Яблунів, Іркліів, Голтва, Кропивна, Золотоноша (се приватне інші королівські). Розширюється значно сама територія колонізації. На крайній східній границі бачимо ряд осад на горішнім Пслі: містечка Гадяч, Ращівка, Лютинка» [14, с. 257-258].

Заснування Полтави, як згадувалося раніше, вчений датує першою половиною XVII ст. У невеличкій замітці «Слобода Полтава в 1630 році» він наводить цікавий документ, який свідчив, що «Полтава виступає в тім акті цілковитою пустинею, згадується лише про ліси та річки...». Проте, вже у 1641 р., як свідчить далі дослідник, Полтава виступає як містечко у власності Калиновського та навколо неї обсажені слободи [15, с. 141].

Вирішальну роль у колонізаційних процесах нашого краю відіграла козащина. Показання української людності йшло всупереч шляхетським планам. М. Грушевський наводить відомості з люстрацій королівщини 1616 р., які наочно ілюструють процес переходу місцевої людності під козацьку юрисдикцію. Співвідношення так званих «непослушних» козацьких домів у п'ять разів більше за послушних. На території Полтавщини він ще більший. За цифрами, що подавав М. Грушевський: «В старостві Переяславськім – в Переяславі домів послушних 300, козацьких 700; в м. Яготині послушних 50, і що не хочуть бути під послухом – 50; в місті Гельмязові домів міщанських 40, козаків непослушних – 100; в Черкаськім старостві в Ірклію домів міщанських 20, козацьких домів більше як 300; в містечку Голтва послушних домів 30, козацьких домів 700, в містечку Кропивна, обсаджена минулого року, має послушних 30 і козацьких 60. (Послушні міщани – це ті особи, які визнавали юрисдикцію польського права і несли повинності державі; непослушні козаки ігнорували польське законодавство) [9, с. 276]. Як бачимо з наведених даних, на початку XVII ст. на Полтавщині домінувало козацьке звичаєве право, і польські впливи були мінімальні. Оцінюючи зазначену тенденцію, М. Грушевський зазначав з цього приводу: «Отже тут був не простий опортунізм, а принципіальна негодія польського права. Люди заявляли себе козаками і не хотіли знати над собою пана, робили се умисно, щоб не мати нічого з панською зверхністю – яка б вона не була б, легка чи тяжка, одно слово – не хотіли бути послушними. В тім лежало революційне значення козащини з соціального і політичного становища, незалежно від того, чи бунтувалася вона, чи жила в згоді з урядом в даний момент. Козак – се непослушний чоловік з становища Річи посполитої [9, с. 277].

Оскільки Полтавщина була заселена в основному козаками, то вона вже з кінця XVI ст. стає ареною антиурядових заворушень. На її території завершилося повстання під проводом С. Наливайка у 1596 р.

Після тридцятирічного затишшя наш край став ареною нового козацького повстання під проводом Марка Жмайла. Приводом до нього послужив рух гетьмана Конєцпольського на козацькі землі, його бажання продемонструвати перед ними сили та змусити їх до покори. Основні події розгорнулися біля тогочасного Крилова на річці Цибульник. У першій битві козаки трималися добре, але визнали свої по-

зиці незручними та потайки відступили на південь до урочища Ведмежі Лози біля Курукового озера (тепер Круків напроти Кременчука) – дві милі від Табурища. Описуючи згадані події, М. Грушевський використав щоденник польського вояка, який подав свою версію зазначеного протистояння. У примітках вчений зробив огляд літератури, присвяченій Куруківській битві. Серед неї він згадав працю автора першої історії Кременчука Ф. Ніколайчика «Новый источник о козацком восстании 1625 г. и место заключения Куруковского договора», опубліковану у часописі «Киевская старина». Пізніше, згаданий науковець видав нарис з історії Кременчука, який майже сто років залишався фактично єдиною працею з минулого нашого міста. На основі доступних йому джерел М. Грушевський подав детальний опис подій, що передували Куруківській битві й обставин замирення козаків з поляками.

У 1630 р. центром козацького повстання стала Переяславщина. Розквартировані по всій Наддніпрянщині польські загони викликали до себе ненависть місцевого люду. Командував ними давній ворог козаків гетьман С. Конєцпольський. Особливою жорстокістю до селян прославився С. Лаш, якого шляхетський суд не раз засуджував до смерті. Однак, завдяки заступництву гетьмана він залишався безкарним і продовжував здійснювати злочини по всій Україні.

Вирішальна битва сталася між козаками та поляками під Переяславом. Її на основі народних переказів оспівав Т. Шевченко у поемі «Тарасова ніч». Історичні джерела підтверджують, що поляків сильно погромлено у цій битві: розбито обоз, перервано дорогу до Дніпра, і Конєцпольський мусив миритися з козаками. Ті теж не вважали за потрібне доводити ситуацію до краю. Погодилися на тому, що треба забути минулі непорозуміння, реєстр було збільшено до 8 тисяч.

Оцінюючи результати цієї битви, М. Грушевський писав, що «...ся остання катастрофа вплинула на енергію Конєцпольському, «Підрізали жили козаки» йому, не він їм. Крім великих страт причинилися сильний упадок духа в війську, що рішучо не хотіло й на два тижні ще протягнути кампанії. Конєцпольський зложив пиху з серця і розпочав серйозні переговори з козацьким військом» [10, с. 113]. Однак, замирення з поляками лише тимчасово зняло напругу в Україні. Спроби владної верхівки Речі Посполитої приборкати козацтво вели до нових повстань.

Події 1637-1638 років М. Грушевський характеризував таким чином: «Вибухала народна війна, якої ще не бачила Польща. Зимова кампанія 1637 і літня 1638, незважаючи на грудневу капітуляцію, становлять властиво один вибух динамічної енергії, що нагромадилася в українській людині за останні літа» [10, с. 258].

Як бачимо, більшість з них відбувалася на Полтавщині. У цей час проходила інтенсивна колонізація нашого краю. Буквально за кілька десятиліть поставали нові села та містечка. Місцевий люд М. Грушевський називав «покозаченим», тому що це були, в основному, селяни, які жили за козацьким правом. Вони не бажали визнавати ніякої влади над собою та служили постійною базою для підтримки козацьких бунтів.

Про економічне життя нашого краю у 40-і роки XVII ст. можна судити з цікавого документу, який віднайшов та опублікував М. Грушевський у статті «Господарство польського магната на Задніпров'ю перед Хмельниччиною» [5]. Більш детально дана проблема описана у згаданій раніше статті В. Крота [17].

Окремий розділ колонізаційних процесів на Лівобережжі, що припали на першу половину XVII ст., М. Грушевський розкрив у восьмому томі своєї «Історії України-Руси». Він спирається на статистичні джерела та спогади сучасників. На їх основі вчений подав дані про кількість населення у містах і селах сучасної Полтавщини. Наведу деякі з них: «Лубни 2646 господарів і 40 млинських колес, Пирятин 1749 господарств і 38 млинів; Полтава 812 господарств і 11 млинів; Липове 381 господарство і 9 млинів, Чорнухи 944 господарства і 9 млинів [10, с. 47]. Отже, вже перед повстанням Хмельницького Полтавщина була досить непогано залюднена. Це підтверджують і джерела з козацького реєстру 1649 р. На територію задніпрянської частини Київського воєводства припадало 6 полків: ніжинський, прилуцький, переяславський, кропивенський, миргородський і полтавський. Загальна кількість козаків, вписаних до них, становила 13 тисяч. Загальний реєстр тоді становив за Зборівською угодою 40 тисяч козаків.

Природно, що Полтавщина стала огнищем повстанського руху в українській національній революції 1648-1657 років. Михайло Грушевський з цього приводу писав: «Літо 1648 року справді було моментом найбільш екстенсивної сили повстання. З страшною силою опанувало воно все нові простори і мобілізувало все нові маси, збунтованого народу, захопив-

ши всю східну і центральну Україну, від московської границі до Волині і Побужжя включно» [5, с. 28]. На той час некоронований король України Ярема Вишневецький фактично був повним господарем нашого краю. Йому належала майже вся Полтавщина з центром у Лубнах, він мав у своєму розпорядженні 6-тисячне військо та міг не зважати на короля. Повсталі селяни та козаки змусили його тікати на Волинь. М. Грушевський наводить розповідь одного з дворян Вишневецького Машкевича, який той у момент корсунського погрому відчував себе «мов замкненим в клітці з своїми тисячами війська і по перших кривавих пробах зневірившись в боротьбі на місці з повстанням, думав тільки про те як вибратися з цієї клітки за Дніпро. Таким чином, констатував історик, все Задніпров'я було охоплене повстанням вже на першій стадії розвитку і про якусь його придушення не могло бути вже мови. Він наводить повідомлення ГанOVERA про жахи селянської війни в нашому краї: «Багато громад, що лежали за Дніпром, поблизу місця війни, як Переяслав, Барішівка, Пирятин, Лубни, Ляхівці, на встигнувши утікати, були вимордовані в ім'я боже і полягли серед мук страшних і гірких» [10, с. 51]. М. Грушевський вказував на свідчення київського воєводи А. Киселя про висилку за Дніпро М. Кривоноса з метою організації покозаченого люду. Далі він стверджував, що під час другої мобілізації покликано до походу майже всі сили із Задніпров'я: полковники борзенський, іченський, прилуцький, миргородський. Всього – 80 тисяч козаків.

Отже, наш край прийняв активну участь у національно-визвольній війні і дав до війська Б. Хмельницького значну кількість покозаченого люду. Наш край служив основною базою козацької держави.

Після смерті Б. Хмельницького у 1657 р. почалася боротьба за владу. М. Грушевський розмірковував над питанням, чому наш край опинився в епіцентрі антигетьманського повстання. Він пояснював це тісними зв'язками з «Запорожжям – економічними і промисловими зв'язками, і запорозькі настрої завсіди сильно тут відбивалися. Це було запілля Січі більша ніж яка-небудь територія» [12, с. 127]. Тому оголошена Виговським блокада Січі боліче вдарила по місцевим мешканцям і сприяла опозиційним настроям у суспільстві.

Наступним непопулярним кроком гетьмана стало повернення маєтків Юрію Немиричу та спроба відновити дореволюційні порядки і поведінка старости Гадяцької волості Тимоша Прокоповича, якого звинувачували у віднов-

ленні кріпацтва. «Все це, – писав історик, – дійсно могло створити в Полтавському полку настільки гострі відносини і схвильовані настрої, що перед Пушкарем могла стати дилема: пристати до цього руху і зв'язатися з противниками Виговського і старшини чи виноситися з свого полку, в котрім довго правив і очевидно обжився і вріс в його життя. «Пушкар і сам тому не рад, та збивають його своєвільники і гультяї» – відзивалися про нього весною гетьманські послы в Москві; може бути, що це була правда» [12, с. 129]. Однак, вчений не відкидав й особистих амбіцій полковника, його прагнення самому взяти булаву.

У хаосі, який настав після смерті Б. Хмельницького, вчений вважав головним винуватцем московських правителів, які «своєю політикою внесли розбрат і розділ в українське політичне життя, дали змогу різним демагогам, покликаючись на московську поміч і протекцію, організувати опозицію українському законному правительству, підривати його престиж, відмовляти послууху, виставляти своїх претендентів до булави. Ся політика Москви привела вже до страшної внутрішньої війни (Пушкарівщина) й грозила в будучності в очах українських політиків незчисленими бідами, підриваючи в корінь політичну силу України й її правлячих верств» [12, с. 388]. По суті, це був початок періоду Руїни, кризи української державності. Спроба І. Виговського повернутися під владу Речі Посполитої не мали успіху. Вказані події відбулися у нашому краї. М. Грушевський проаналізував Гадяцьку угоду з поляками та подав її детальну характеристику. На його переконання, «вона була немилосердно покалічена при своїй появі на світ, так що була цілком нежиттєздатна» [12, с. 375]. Хоча умова з Польщею не мала практичних наслідків для України, вона цікава тим, на думку історика, що розкрила політичну програму Івана Виговського та його соратників. На Гадяцькому трактаті уривається 10-й том фундаментальної праці вченого.

Далі вчений торкнувся іншої важливої події, що відбулася на теренах нашого краю – Полтавської битви 27 червня 1709 р., їй він присвятив кілька статей. Саме завдяки перемозі російської зброї Полтава у 1802 р. стала центром Малоросійської губернії. М. Грушевський вказував на її негативні наслідки в історії українського народу. «Полтавська перемога, – писав він, – закопала Мазепу і мазепинців з їх планами, підірвала глибоко

автономічні змагання українські взагалі, що більше вже не здобулися на ніяку серйозну акцію політичну в тім давнім стилі, на проголошення української державної ідеї ще коли-небудь» [12, с. 388].

Отже, минуле Полтавщини відображене у творчій спадщині Михайла Грушевського. Найбільше вона представлена у його багатомній «Історії України-Руси». Вчений приділив значну увагу Переяславському князівству, територія якого охоплювала й сучасну Полтавщину. Детально історик зупинився на козацькому періоді нашої історії, його висвітлено у 6-10 томах фундаментальної праці Великого Українця. Історії нашого краю вчений присвятив окремі статті, рецензії та повідомлення, які використовуються краєзнавцями. Сьогодні перед науковцями Полтавської області стоїть важливе завдання написання повноцінної історії нашого регіону, і тут не обійтися без досліджень творчої спадщини Михайла Грушевського.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА:

1. Вирський Д. «Українне місто» Кременчук від заснування до 1764-го року. Вид. 2-ге. Київ, 2011. 681 с.
2. Грановський Б. Михайло Грушевський: Перший президент України, академік: Біобібліографія Київ, 2001. 385 с.
3. Грушевський М. Барское староство. Исторические очерки (XV-XVIII в.). Киев, 1894. 414 с.
4. Грушевський М. Виговський і Мазепа. Твори: у 50 т. Т. 2 Серія «Суспільно-політичні твори (1907-1914)». Львів, 2005. С. 386-397.
5. Грушевський М.С. Господарство польського магната на Задніпров'ї перед Хмельниччиною. Твори: у 50 т. Т. 8. Львів, 2007. С. 76-89.
6. Грушевський М.С. Історія України-Руси: в 11 т. 12 кн. Т. 1. Київ, 1991. 736 с.
7. Грушевський М.С. Історія України-Руси: в 11 т. 12 кн. Т. 2. 640 с.
8. Грушевський М.С. Історія України-Руси: в 11 т. 12 кн. Т. 6. Київ, 1995. 680 с.
9. Грушевський М.С. Історія України-Руси: в 11 т. 12 кн. Т. 7. Київ, 1995. 680 с.
10. Грушевський М.С. Історія України-Руси: в 11 т. 12 кн. Т. 8. Київ, 1995. 856 с.
11. Грушевський М.С. Історія України-Руси: в 11 т. 12 кн. Т. 9. Кн. 1. Київ, 1996. 880 с.
12. Грушевський М.С. Історія України-Руси: в 11 т. 12 кн. Т. 10. Київ, 1997. 408 с.
13. Грушевський М.С. Очерк истории Киевской земли от смерти Ярослава до конца XIV столетия. Київ, 1991. 542 с.
14. Грушевський М. Л. Падалка по вопросу о времени основания города Полтавы // Твори: у 50 т. Т. 14. Львів, 2008. 432 с.
15. Грушевський М.С. Слобода Полтава в 1630 р. // Твори: у 50 т. Т. 6. Львів, 2003. С. 141-142.
16. Діптан І. Гадяцький вибір Івана Виговського у баченні Михайла Грушевського // Гадяцька унія 1658 року: контроверсії минулого і сучасність: збірник статей за матеріалами Міжнародної наукової конференції (4-5, 16-17 вересня 2008 року). Полтава, 2009. С. 26-38.
17. Крот В. Історія Гадяча в творчості Михайла Грушевського // Краєзнавство, 2013. № 2. С. 61-65.
18. Пустовіт Т. Михайло Грушевський і Полтавщина // Слово Просвіти. 2016. 20 жовтня.

Крот Володимир, Матета Олексій Історія Полтавщини у творчій спадщині Михайла Грушевського

У статті проаналізовано погляди Михайла Грушевського на історію Полтавського краю у княжу добу й у часи козащини. Автори наголошують на особливостях розвитку полтавського регіону у різні часи, зокрема, вказують на прикордонний характер даної території, її співіснування зі Степом. Окрему увагу приділено козацькому періоду історії краю. Згідно поглядам М. Грушевського саме козаки відіграли вирішальну роль у колонізації Полтавщини. Значне місце автори приділили боротьбі народних мас за волю України у період Хмельниччини та Руїни. Наголошено на заслугах М. Грушевського у дослідженні історії Лівобережжя.

Ключові слова: колонізація, козацтво, князі, шляхта, селяни, Полтавщина

Крот Владимир, Матета Алексей История Полтавщины в творческом наследии Михаила Грушевского

В статье проанализированы взгляды Михаила Грушевского на историю Полтавской губернии в княжескую эпоху и во времена казачества. Авторы отмечают особенности развития региона в разные исторические периоды, особенно акцентируют внимание на приграничном положении Полтавщины и ее соседстве со Степью. Особое внимание уделено казацкому периоду истории края. Согласно взглядам М. Грушевского именно казаки сыграли решающую роль в колонизации Полтавщины. Значительное место авторы уделили борьбе народных масс за свободу Украины в период Хмельниччины и Руины. Отмечены заслуги М. Грушевского в исследовании истории Левобережья.

Ключевые слова: колонизация, казачество, князья, шляхта, крестьяне, Полтавщина

Krot Volodymyr, Oleksiy Mateta History of Poltava region in the creative heritage of Mykhailo Hrushevsky

In the following article the views of Mykhailo Hrushevsky on the history of Poltava region in the period of dukedom and Cossack Hetmanate were analysed. Authors emphasized the peculiarities of our region development at different times, in particular, features of region as a borderland and coexistence with the Steppe. They also paid attention to the activities of Ruthenian dukes such as Volodymyr the Great and Volodymyr Monomakh, and their regional development activities.

Particular attention was paid to the Cossack Hetmanate period. According to Mykhailo Hrushevsky, the Cossacks played a decisive role in Poltava region colonization. The authors paid considerable attention to the struggle of the masses for the freedom of Ukraine during the ruling of Bohdan Khmelnytsky and The Ruin. The merits of Mykhailo Hrushevsky in the study of Left-Bank Ukraine history were emphasized.

Keywords: colonization, Cossacks, dukes, nobility, peasants, Poltava region

Надійшла до редакції 13.06.2018 р.